

Ο Ι. Ναός Αγίου Παντελεήμονα στο Μπιτζαριανό Πεδιάδος

*Κάτια Βρούβα-Σπυροπούλου,
Γ' Γυμνασίου, Γυμνάσιο Καστελλίου Πεδιάδος*

Ο Ι. Ναός Αγίου Παντελεήμονα στο Μπιτζαριανό Πεδιάδος

***Εδώ «Τα θρανία της Άνοιξης»!
Ακούτε το ραδιόφωνο των παιδιών!
Παιδιά, μείνετε συντονισμένα!***

Σήμερα παιδιά, θα μιλήσουμε για τον ιερό ναό του Αγίου Παντελεήμονα, που βρίσκεται στο Μπιτζαριανό Πεδιάδος, Ηρακλείου Κρήτης.

Καλή ακρόαση!

Ο ιερός ναός του Αγίου Παντελεήμονα Μπιτζαριανό είναι μία από τις πιο μεγάλες Βυζαντινές εκκλησίες της Κρήτης. Χτισμένος σε ένα εξαιρετικά όμορφο φυσικό περιβάλλον, αποτέλεσε για τους προσκυνητές έναν ιδιαίτερο χώρο προσευχής και πνευματικής περισυλλογής εδώ και αιώνες. Σύμφωνα με τους ειδικούς ο ναός χτίστηκε στον 14^ο αι.

Περιγραφή του ναού

Από την πρώτη κιόλας ματιά, εξωτερικά, διακρίνονται μαρμάρινα στοιχεία και επιγραφές των ρωμαϊκών, βυζαντινών χρόνων καθώς και διάφορα μικρά ή μεγάλα τμήματα από ανάγλυφα, που μαρτυρούν το γεγονός, ότι ο ναός οικοδομήθηκε με δομικά στοιχεία προϊστορικών μνημείων. Μέσα στον ναό τα χαρακτηριστικά κιονόκρανα, τα οποία έχουν τοποθετηθεί το ένα πάνω στο άλλο και στηρίζουν τον ναό έχουν ως ανάγλυφες διακοσμήσεις φύλλα δρυός, που οδηγούν τη σκέψη μας στο ιερό δέντρο της αρχαιότητας, το οποίο ως σήμερα, έχει την τιμητική του γύρω και πέρα από την εκκλησία αυτή.

Στην νοτιοδυτική εξωτερική γωνία του ναού σώζεται κομμένο τμήμα κίονα που είναι στερεωμένο στην θέση του και δεν έχει μεταφερθεί από άλλο χώρο.

Στην βάση του ναού και στο νότιο εξωτερικό τοίχο διακρίνονται λίθοι μεγάλων διαστάσεων, στους οποίους τοποθετούσαν κατά την αρχαιότητα τροχαλίες, για να μεταφέρουν στην μόνιμη θέση τους μεγάλους λίθους.

Στο νότιο εξωτερικό τοίχο τα τόξα έχουν κατασκευαστεί με βάση στήριξης τους ογκώδεις λίθους ή μαρμάρινες παραλληλεπίπεδες βάσεις, που μάλλον δεν μετακινήθηκαν. Στον βόρειο εξωτερικό τοίχο κατασκευάστηκε ένα μοναδικό τόξο, ενώ υπάρχουν και σώζονται τμήματα άλλων τοίχων εξωτερικά που οι ντόπιοι θεωρούσαν ότι ήταν κελιά μοναχών στο παρελθόν. Η εκκλησία δεν αναγράφεται, όμως, σαν μονή.

Σε απόσταση 35 περίπου μέτρων, νοτιοδυτικά από την πρόσοψη του ναού, υπήρχαν μεγάλα πελέκια και φαίνονταν λίγο στους θάμνους ως το 1990 περίπου. Τα πελέκια αυτά μαρτυρούσαν την ύπαρξη ερειπίων αρχαιολογικού χώρου, κάτω από το επίπεδο της βάσης και του προαύλιου χώρου της εκκλησίας και του δρόμου. Λέγεται ότι τα πελέκια αυτά ήταν ερείπια ναού αφιερωμένου στην Αγία Παρασκευή, ίσως επειδή η εορτή των δύο Αγίων, Παντελεήμονα και Παρασκευής, βρίσκεται σε δύο συνεχόμενες μέρες μέσα στον Ιούλιο (26 και 27 Ιουλίου).

Δωρικός εποικισμός Αν. Κρήτης- Άγιος Παντελεήμονας

Σχετικά με το δωρικό εποικισμό της Ανατολικής Κρήτης, ο Βασίλειος Ψυλλάκης στην ιστορική μελέτη του με τίτλο: «ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΑΡ' ΟΜΗΡΩ ΠΕΝΤΕ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΚΡΗΤΗΣ ΛΑΩΝ» λέει πως οι Δωριείς δεν κινήθηκαν δυτικά προς τον ορεινό όγκο του οροπεδίου, όπου υπήρχε ο κίνδυνος επίθεσης από τους ντόπιους, ούτε ανατολικά προς την Κνωσό, αλλά νότια μέσα στο πυκνό φαράγγι όπου θα έβρισκαν νερό, τροφή και βέβαια προστασία. Ύστερα από πορεία έφθασαν στις πηγές και τα σπήλαια, που βρίσκονται στην περιοχή που βρίσκεται ο Άγιος Παντελεήμονας. Οι Δωριείς θα βρουν ακόμα άφθονο κυνήγι μέσα στο προϊστορικό δάσος των δρυάδων. Εκεί, λοιπόν, έκαναν τις πρώτες τους θυσίες ή τελετές, δημιουργώντας τον ιερό τους χώρο. Ο ιερός αυτός χώρος θα πάρει την τελική του μορφή στην περίοδο ακμής της νέας τους αποικίας, δηλαδή της Λύκτου ή στην Ρωμαϊκή περίοδο. Η Λύκτος ήταν σπουδαίος οικισμός, αλλά με τους Δωριείς έγινε ακόμα σπουδαιότερος. Το αρχαίο ιερό που σιγά-σιγά δημιουργήθηκε στη θέση του σημερινού Αγ. Παντελεήμονα, θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά σπουδαίος χώρος γιορτών και εκδηλώσεων, που διατηρήθηκαν ως τα μέσα του περασμένου αιώνα με μορφή πανηγύρεως. Μάλλον θα πρέπει να ήταν αφιερωμένο στη λατρεία του Καρνείου Απόλλωνα. Αν τώρα το προϊστορικό ιερό της θέσης του Αγίου Παντελεήμονα έχει ιδρυθεί από τους Πελασγούς, αυτό θα το δείξει η αρχαιολογική έρευνα ίσως. Γενικά, ήταν ένα μέρος τόσο απρόσιτο και τόσο προφυλαγμένο μέσα στο δάσος, που ούτε σε πηγές μπορούμε εύκολα να ανατρέξουμε.

Πάνω σε μια από τις τρεις επιγραφές που έχουν εντοιχιστεί στο νότιο τοίχο του ιερού ναού μπορούμε ακόμα να διαβάσουμε : « ΖΩΣΙΚΛΗΣ ΛΥΚΩ ΤΩ ΤΕΚΝΩ ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ». Η αφιέρωση αυτή σε ποιον «Λύκο» αναφέρεται; Τι σχέση έχει το όνομα αυτό με τον Λύκτο, τον γιο του Λυκάονος, που δίνει σύμφωνα με τον περιηγητή Barozzi το όνομα στη Λύκτο; Και όλα αυτά τι σχέση έχουν με το Λύκαιο, όρος

της Αρκαδίας; Δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα. Οι άλλες δύο επιγραφές του ναού γράφουν: «ΑΜΑΡΑΝΤΟΣ ΓΡΑΦΙΔΙ ΤΗ ΜΗΤΡΙ ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ». Ο Αμάραντος αφιερώνει στη μητέρα του, ενώ διαπιστώνουμε με την τελευταία επιγραφή, τον έρωτα προς την πατρίδα. Η μεγάλη αγάπη προς την πατρίδα είναι ένα χαρακτηριστικό στοιχείο των Λακεδαιμονίων. Να έγινε άραγε η αφιέρωση αυτή με μεγάλη φόρτιση από διασωθέντα Λύκτιο πολεμιστή, ύστερα από την καταστροφή της πόλης από τους Κνώσιους; Η περίπτωση να οικοδομήθηκε στη θέση αυτή παλαιοχριστιανικός ναός, από τον οποίο να προέρχονται τα ανάγλυφα με τους Σταυρούς, πρέπει να εξεταστεί από πηγές (αν υπάρχουν).

Σε περίοδο μεγάλης ακμής του σπουδαίου προϊστορικού χώρου, θα πρέπει να κατασκευάστηκε και αρχαίο θέατρο εκεί κοντά. Άλλη παράδοση λέει για το περίφημο «αλώνι του Βελή», ο οποίος φαίνεται να ήταν Σαρακηνός και ζούσε σε μετόχι ή σπήλαιο. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στο χώρο του μισοερειπωμένου αρχαίου ιερού και τη γύρω περιοχή έχουν βρει καταφύγιο πολλοί Σαρακηνοί, οι οποίοι κρύβουν θησαυρούς στα σπήλαια.

Γύρω από τον Άγιο Παντελεήμονα, ανατολικά η περιοχή ονομάζεται «μετόχια». Εκεί μέσα στο ρέμα υπάρχουν ακόμα τα ερείπια των παλιών νερόμυλων, που χρησιμοποιήθηκαν από τους ντόπιους πριν από δυο-τρεις αιώνες. Ακόμα λέγεται η θέση αυτή «Μύλοι» και έχει καταγραφεί σαν αρχαίος οικισμός. Πιο πέρα η θέση ονομάζεται «η βρύση του Σαμπροβάλη». Το όνομα Σαμπροβάλης είναι σύνθετη. Το πρώτο συνθετικό «σέμπρος», που προέρχεται από την σλαβική λέξη sebru και σημαίνει αυτόν που καλλιεργεί ξένα κτήματα και το δεύτερο «Βάλης» δείχνουν, ακριβώς, τον άνθρωπο ή τους ανθρώπους που καλλιεργούσαν ως κολίγες, ως σέμπροι, τα κτήματα του Βελή, για τον οποίο έγινε λόγος. Το ενοίκιο ήταν το γνωστό, στο Βυζάντιο με τον όρο «πάκτον». Οι παλιές ρίζες σαν σύνθετη, δηλαδή, επί-άχθος – επάχθος- πάχθος- πάκτο- πακτόνω, εξ ού και οι επαχθείς φόροι, δηλαδή, δυσβάσταχτοι. Το ρήμα πακτόνω σημαίνει ενοικιάζω το αναφέρει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος στο λεξικό του, ενώ δεν αναφέρει την λέξη σέμπρος. Οι σέμπροι σε όλη τη διάρκεια του μεσαίωνα εργάζονταν σκληρά σε αγροτοκτηνοτροφικές ασχολίες, συνήθως, για ελάχιστα χρήματα, φαγητό, ρούχα, διαμονή σε άγριους θάμνους και τους ασπαλάθους της Κρήτης. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, γιατί ο Βελής που έμενε στον Άγιο Παντελεήμονα την εποχή εκείνη, κατάφερε εύκολα να συγκεντρώσει μεγάλο πλούτο και χρυσό από την εκμετάλλευση των γύρω κτημάτων με τον κόπο των σέμπρων. Οι μακρινοί απόγονοι των σέμπρων θα πάρουν την λέξη αυτή ως οικογενειακό τους επίθετο, το οποίο υπάρχει μέχρι σήμερα.

Μια τελευταία παράδοση, θέλει να έχει χαθεί η παλιά καμπάνα της εκκλησίας στο τμήμα του σημερινού κήπου, που βρίσκεται στο δυτικό μέρος του ναού και κάτω από τον τοίχο που κατασκευάστηκε από τους Ιωάννη Παχουλάκη και Ε. Ατσαλάκη το 1961, όπως αναφέρει η σχετική επιγραφή. Η καμπάνα αυτή είχε, σύμφωνα με την παράδοση, χρυσές διακοσμήσεις. Το 1949 τοποθετήθηκε στον ναό νέα σιδερένια καμπάνα με δωρητή τον Δ. Μ. Φερετζάκη, που είναι τμήμα παλιάς βόμβας, πιθανόν από την γερμανική κατοχή, αφού σύμφωνα με την παράδοση πραγματοποιήθηκαν βομβαρδισμοί στην ευρύτερη περιοχή των Μετοχίων και της θέσης Ρομανίτο, επειδή οι Γερμανοί πίστευαν ότι τα σπήλαια της περιοχής κρύβονταν αντάρτες. Εκείνο, όμως, που έχει σημασία είναι η παρουσία της νέας καμπάνας που ηχεί τώρα και 75 χρόνια ένα σπουδαίο μήνυμα σε όλους. Αυτό το μήνυμα είναι πως τα σίδερα είναι πιο χρήσιμα στον κουρασμένο κόσμο μας ως εργαλεία ή σήμαντρα, παρά ως όπλα και βόμβες.

ΠΗΓΕΣ: Αφηγήσεις από τον Φραγκουλιδάκη Γρηγόρη, Ηλεκτρολόγο Μηχανολόγο Μηχανικό και γνώστη της τοπικής ιστορίας της Κρήτης.

Ήταν «Τα θρανία της Άνοιξης» - το ραδιόφωνο των παιδιών.

Στο κείμενο και στο μικρόφωνο η Κάτια Βρούβα, 12/10/2021, Αθήνα-Ηράκλειο Κρήτης.